

B) ÉJSZAK-AMERIKA.

I. A Nyugat-Indiai szigetek és Közép-Amerika.

1. Nyugat-India.

Európa-Ázsia és Afrika egymással összefüggnek, vagyis egy földséget képeznek, mely az európaiak által később felfedezett Amerika és Ausztráliával (Uj-világ) ellentétben — Ó-világnak nevezetik.

Amerikát 1492 okt. 12-én Kolumbusz Kristóf fedezte fel, ki az európai partoktól egyenesen nyugatnak evezve — Indiába a kínai partokhoz vélt eljuthatni. — Midőn nevezett napon a Bahama szigetsorozat Guanahani nevű szigetecskéjén kikötött, azt azon erős hitben tette, hogy e sziget Indiához tartozik. — Az Éjszak- és Dél-Amerika közt levő szigetek ez okból Indiának nevezettek s később is — a tévedés kiderülvén — a név megtartatott, csak hogy a tulajdonképeni Indiától való megkülönböztetés céljából Nyugat-Indiának mondatott.

Nyugat-India a Bahama, Kis- és Nagy-Antillák szigetsorozatjaiból áll; ezek egyrészt a Dél- és Éjszak-Amerika közzé ékelt tengert a nyílt Atlanti Óceántól elválasztják s másrészt az — a Yukatani szoros által összekötött — két részre osztják: a déli Karibi tengerre s az éjszaki Mexikói öbölre.

a) A Bahama szigetek — Anglia birtokában — alacsony, nehezen megközelíthető, de dús növényzettel borított Koral-szigetek. Lakosaiknak száma 50.000.

b) A Kis-Antillák részint Koral-szigetek, részint (kivált a nyugatiak) vulkanikus származásúak. Az előbbieket alacsonyak, az utóbbiakon egyes hegycsúcsok 1500 méterig is emelkednek. A Kis-Antillákhoz számítják a tengerpart közelében fekvő Tabago és Trinidad szigeteket is.

A Kis-Antillák szigetei mind termékenyek. Birtokosaik az angolok, franciák, spanyolok, hollandusok, dánok és svédek.

A Kis-Antilláktól éjszakra fekvő Virginiai szigetsortot is közönségesen a Kis-Antillákhoz szokták számítani.

c) A Nagy-Antillák, névszerint: Portorico, Haiti, Jamaica és Cuba, mind vulkanikus eredetre vallanak. — Legmagasabbra

emelkednek Haiti hegyei (3000^m). E szigetek szerfelett termékenyek. Eredetileg rengeteg erdővel voltak borítva, most pedig az erdők eszeveszett pusztítása következtében majdnem fában szükölködnek. A mocsaras tengerparton a leginkább feketéből álló lakosság leginkább cukornádat termeszt. Beljebb a dohány, kávé és pamuttermesztés virágzó.

Portorico, a spanyolok birtoka, hasonló nevű fővárossal leginkább dohányt, szivart, kávé és cukrot szállít Európa felé.

Haiti ez idő szerint két köztársaságból áll, melyek közül a nyugatiban (Haiti) a négerek, a keletiben (S.-Domingo) a fehérek vannak túlsúlyban; amott Port au Prince, az utóbbiban S.-Domingo a főváros. Mindkét állam jóléte és termelési képessége az örökös belzavarok és forradalmak következtében nagyon alá süllyedt.

Jamaica, az angolok birtoka. Kingston a sziget gazdag cukor-, kávé- és dohánytermésének főkiviteli helye.

Cuba, a Nagy-Antillák legnagyobbika (116,000 □^{km}, 1½ mill. lak.), a spanyolok birtoka, fővárosa Havana a sziget kitűnő dohányának s az abból itt nagy mennyiségben készített szivaroknak főkiviteli helye.

2. Közép-Amerika.

Cuba nyugati csúcsával szemközt, nyúlik kelet felé a Yukatán-i félsziget, mely Közép-Amerika éjszaki kidudorodását képezi.

Közép-Amerika alatt ugyanis Amerika azon részét értjük, mely északnyugati irányban haladva Dél- és Észak-Amerika összekötő kapcsát képezi s helyenként igen szűkre szoruló szárazföldjével válaszfalat az Atlanti- és Nagy-Oceán között. — Déli határát a Panama-i földszoros, éjszaki határát a Tehuantepec horpadás képezi.

A Panamai földszoros legalacsonyabb részét az Aspinwalltól Panama felé vitt, 70^{km} hosszú vasútvonal jelöli. Ennek legmagasabb pontja csak 80 méternyire van a tenger színe felett. Ide van tervezve a legközelebbi időben megvalósítandó azon csatorna, melynek hivatása lesz a nevezett két világtenger összeköttetése.

Ezen horpadástól észak-nyugat felé egész Közép-Amerikán keresztül emelkednek a közép-amerikai Cordilera-k 2000^m átlagos magasságban, egyes csúcsokkal a 4500 métert is felülhaladva.

A hegység főgerince délen a szárazföld közepe táján emelkedik, fokozatosan s egyenletesen leereszkedve a két tenger felé; tovább észak felé a főgerinc csak a déli partvidéken huzódik, hozzá észak felé szélesen kiterjedő fensíkok és magas térségek csatlakoznak, melyek a Karibi tenger felé fokozatosan aláereszkedve, mocsáros és egészségtelen tengerparti alföldekké válnak. Ebből magyarázható ezen part kikötőkben való feltűnő szegénysége.

Közép-Amerika területe (Costarika, Nikaragua, S.-Salvador, Honduras,

Guatemala) ennél fogva kizárólagosan a Nagy-Oceánra van utalva. A legfontosabb kikötő itt a *Nicoya* öbölben fekvő *Punta-Arenas*.

Közép-Amerika növényzete bámulatos gazdagságú, földje termékeny, s ha ezen a természettől oly bőven megáldott vidék a kivitel tekintetében oly alárendelt szerepet játszik, az csakis — a mintegy 2½ mill. tehető s nagyobb részt tiszta indiánusokból s csak kis részben európaiakból s vegyes származásuakból álló lakosság torzalkodásának s a gyakori állami rázkódtatásoknak tulajdonítható.

A Hondurasi öböl mellett fekvő területet Angolország állandó birtokába vette s az itt elterülő rengeteg őserdők fáival jövedelmező kereskedést űz.

Mint Brit-Honduras, úgy a szomszéd, politikailag Mexikóhoz tartozó Yukatan félsziget is rengeteg őserdőkkel van borítva. Az itteni mahagoni és campéche fák mind inkább nagyobb mérvű értékesítésének köszöni — a hasonló nevű öböl mellett fekvő — *Campéche* városa gyors felvirágzását.

Természeti tárgyak.

Növények.

1. A *mahagonifa* (*Swietenia Mahagoni*) igen magas, vastag és elágazó törzsű fa, melynek bőrnemű, fényes, örökzöld levelei és apró sárgásfehér virága és barna toktermése van. Világosbarna, kemény, nehéz fája igen becses, bútorokra és hajóépítésre használtatik.

2. A *campéche fa* (*Hæmatoxylon campechianum*) igen magas és ígas fa, melynek kérge fekete, külső fája fehér, belső fája piros. Ez utóbbi kerül a kereskedésbe, mint festőanyag. Használják ezen kemény és nehéz fát, főleg fekete — és vörös festék előállítására.

3. A *dohány* (*Nicotiana Tabacum*) egyévi fűnemű növény, melynek 1—2^m magas, egyszerű vagy elágazó, bütykös és molyhos szára van. Nagy levelei tojás alakúak, hegyezetttek, a felsőbbek kisebbek és lándzsaidomúak. A virágok bugát képeznek a szárhegyen, corollájok harangidomú, tányéros szélű, rózsapiros eresztű, egyébként fehér. A maradandó, csöves, harangidomú kehely körülveszi a sokmagú tokot. — A dohány természetése és különféle kikészítése és feldolgozása gyárakban, sok embernek ad foglalkozást és keresetet.

II. A mexikói fensík.

A *Tehuantepec* horpadástól éjszaknyugatra kezdődik a Mexikói felföld, úgy az Atlanti- mint Nagy-Oceánmelléki mocsáros parti alföldekből egyaránt meredeken emelkedve. — Ezen rögtön meredek emelkedés nagyon megnehezíti a belföld és a tenger közti összeköttetést s *Vera-cruz* újabbkori gyors felvirágzását csakis azon bámulatos merészségű vasútnak köszönheti, mely innen az *Orizaba* vulkánt megkerülve, a fensíkon fekvő Mexikó felé viszen. Mexikótól délre emelkedik a *Popocatepetl*,

nyugatra tőle a Jorullo s nem messze a Nagy-Oceán partjaitól a Colima, mind vulkánok, melyek a mexikói fensíkot magasságban jóval felülhaladják.

A nevezett vulkánoktól éjszakra, a fensík — két párhuzamos hegyláncztól kisérve — éjszak-nyugati irányban húzódik, a Rio Grand del Norte folyó vidékéig. A fensík közepén emelkedik a Sierra Madre nevű hegylánc, Mexikónak hajdan mesés gazdagságú ezüst bányáival. Ezen középső hegység éjszakon a Rio Grand del Norte és Colorado közti területen kopár, magas térséggé szélesedik, mely már a Coloradón túl elterülő Mohara sivatag dél-keleti részének tekinthető.

A gyéren lakott Californiai félsziget Mexikótól a hosszúra nyúlt Californiai öböl által van elválasztva.

A mexikói fensík lakosai legnagyobb részt a régi mexikói indiánok maradékai. A fehérek és vegyes származásnak száma aránylag igen csekély s négerek is csak a tengerparti városokban találhatók nagyobb számban.

A mexikói köztársaság éjszaki területei többnyire kopárok és terméketlenek, de a déli részek, úgy a mocsáros tengerparton, mint a száraz fensíkon igen termékenyek; s ha Mexikó mindazonáltal fokozatosan szegényedik, s úgy anyagilag, mint szellemileg süllyedésben van, ez csakis a gyakori belzavarok következménye, melyek a köztársaság lakóit évtizedek óta a békés munkálkodástól elszoktatták. Jellemző terményei közül legyenek a következők megemlítve: jalapa, vanília, jatropha, bromélia (ananasz), kaktuszok, kukorica; — jaguar, tapir, kolibri, alligator; — a bibortetű.

Természeti tárgyak.

1. Növények.

1. A jalapa (*Ipomea purga*) nedves hegyierdőkben termő gumós növény gyönyörű bíborpiros tölcsérialakú virágokkal. Ökölnagyságú fekete-barna gumói kellemetlen szaguk és ízük; erős hashajtó gyógyítószeret szolgáltatnak.

2. A vanília (*Vanilla aromatica*) fákön fölkluszó, élősdű növény. Hosszú, fekete-barna és fényes hüvely termésében apró magvakat tartalmaz. Ezek fűszeres ízűek és illatuak és mint vanília hozatnak a kereskedésbe.

3. A maniók (*Jatropha Manihot*) 2—3^m magas cserjés növény, melynek levelei tenyeresen osztottak. Minden tropicus vidéken természetük gyökere miatt. Ez 60^m hosszú, karvastagságú, néha 15^h/_g súlyú és mérges tejnedvén kívül sok lisztet tartalmaz. A mérges nedvet kisajtolják, s a lisztből igen tápláló kassave nevű kenyeret készítenek.

4. Az ananasz (*Bromelia Ananas*) 30^m magas, föllyúló szára van, mely húsos, hosszú, hegyes, tövisesen fogazott levélsokor közepéből emelkedik ki és hegyén lilavirágú kalászt visel. A bogyók, melyek az egyes virágokból fejlődnek aranyárga színű, nagyon kedves illatú és ízű tobozféle gyümölcsökké változnak. Gyümölcsét is állandó levélkorona díszíti.

5. A bibortetű kaktusz (*Opuntia coccinellifera*) sajátásgos növény, melynek előbb húsos, később megfásodó, ízelt törzsén valódi levelek

nem fejlődnek. A törzs egyes ízei laposak, ellipticusok és szétszórt, szörpamattokkal fődvek. Nagy, vörös virágai a felső ízek szélein bújnak ki. Virágai tökéletesek, számos viszás tojásalakú sziromból, számos hosszú porszállból és egy magasra nyúló termőből állanak. Hosszú, húsos gyümölcse vörös bogyó. — Mexicóban termelik a rajta élő bibortetű miatt, melyből a karmin-festéket készítik. — Más kaktusz fajok: a medvetalp-kaktusz (*Opuntia macrorrhiza*), pompásan illatozó virágaival; a dinnye-kaktusz (*Melocactus communis*) gömbös törzsű és apró vörös virágú; a tövises kaktusz (*Echinocactus horzonthalloni*) s az óriási kaktusz (*Cereus giganteus*).

6. A kukorica (*Zea Mays*) egyévi növény, melynek 1—2^m magas, 2—8^m vastag, nem üres, hanem szivacsos, nedvdús béllal töltött rostos szára, 5—8^m széles levelei és kettős virága van. A porszálas virágok ugyanis a szár hegyén gazdag bugát képeznek, a termővirágok pedig a szár oldalából nőnek ki. Ez utóbbiakból fejlődik ki a cső, melyen az ismeretes laposra nyomott, sárga, vörös, fehér vagy tarka kukorica-szemek láthatók. Éretlen gyümölcse főzve vagy sütve élvezhető, érett magjai pedig megőrölve, finom lisztet és nagyon hasznos sertéshizláló anyagot szolgáltatnak.

2. Állatok.

1. A jaguar (*Felis onca*) ragadozó, macskaféle állat. Fölül vörhenyes sárga, oldala hosszában négy sor szemfoltokkal, melyeknek köre közepén egy vagy két fekete ponttal tarkított szabálytalan gyűrűt ábrázol; alul fehéres fekete haránt sávokkal, hátát egészen fekete foltok, farkát hasonló színű karikák díszítik. — Ezen pompás színezetű macskafaj 60^m hosszú farkának leszámítása mellett is megüti a 140^m hosszúságot és Amerika forró vidékének erdeiben tartózkodik, hol a legnagyobb és legfélelmesebb ragadozó, mely nemcsak a nagyobb házi állatokat, hanem az embert is megtámadja.

2. Az amerikai tapir (*Tapirus americanus*) feje hosszú, orra felső ajkával együtt könnyen mozgatható ormányt képez, melylyel eledelét szájába viszi. Nyakát sörény, testét rövidszőrű vastag bőr fedi, melynek alapszíne vörhenyes sötétbarna, potlya és fülhegye fehér. Elölábain négy, utóin három mancos körme van. A tapir Amerika forró tartományainak erdeiben él, hol éjjel barangol s legelész és az ültetvényekben néha sok kárt tesz. Nagyon félénk; jóízű húsáért és zsírjáért igen szorgalmasan vadásznak.

3. A rubin kolibri (*Trochilus mosquitos*) egyike a legkisebb és legcsinosabb madaraknak. Hossza csak 8^m, feje teteje rubinvörös, nyaka vörös, sárga és aranyzöld színben tündöklök; testének többi része fölül barna, alul fehér. Vékony csőre hosszú, kinyújtható nyelve hegye két ágban végződik. Rövid és igen gyöngye lábai egész az ujjakig tollasak. Szárnyai aránylag erősek és keskenyek. A rubin kolibri számos pompás színben tündöklők rokonfajával Amerika forró tartományában él, hol a virágok körül röpköd, melyekből hosszú csőrével a bennök levő apró rovarokat szedi ki. Némelyek ezen csinos és élénk teremtmények közül csak 5^m hosszúk; gyapottból készített fészkek dióhéj nagyságú és tojásaik akkorák mint egy kis borsó.

4. Az alligator (*Alligator lucius*) szája és orra tompa, lelapult. Háta paizsokkal, hasa pikkelyekkel fődött. Elölábai ötujjuak, az utólábai négyujjuak és félhártyások. Színe sárga, barna fekete harántvonalakkal. A 4—5^m hosszú állat veszelyes ragadozó.

5. A bibortetű (*Coccus cacti*) igen kicsiny, a kaktuszon élő rovar. A kifejlett nőtények keveset mozognak, rátapadnak szívás által a kaktusz

nedvdús ágaira és miután petéiket hasuk alá lerakták, elhalnak. A hímeknek két fehér, átlátszó szárnya van. A rovar élete csak hat hétig tart, testében pompás festőanyag van, melyből a legfinomabb karmin és skarlátvörös festéket készítenek. Azért ezen rovarokat kaktusz-kertekben tenyésztik, összegyűjtik és forró vaslemezekre megszáritva kerekedésbe bocsátják. 70,000 rovar nyom fél kilót, s mindamellett magából Mexikóból már 492,000 kilogrammot is szállítottak egy év alatt Európába.

III. Az Éjszak-Amerikai Egyesült Államok.

1. A Nagy-Oceán melléke.

California éjszaki folytatását képezi a több mint 150,000 $\square \frac{7}{10} m$ elfoglaló Mohara sivatag. Ezen sósvízű mocsarakkal borított sivatag éj-zak felé fokozatosan emelkedik s ott, hol azt az Éjszak-Amerikai Egyesült Államokat szelő Pacific vasút szeli, dombokkal tarkázott, csekély termékenyséű fensíkká válik, melyet keletről a Sziklás-hegység, nyugatról pedig a Sierra-Nevada hegylánc határol.

A Sierra-Nevada s a tengerparti hegység közötti terület, nem termékeny ugvan, de mivel sok aranyat tartalmaz, sűrűn van benépesítve. Ezen — szinte Californiának nevezett — tartomány főhelyei S. Francisco és Sacramento. Az utóbbinál kezd a Pacific vasút a Sierra-Nevada felé emelkedni, melyen aztán Virginja-City közelében egy 2194^m magas hegőn át van vezetve.

Tovább éjszak felé a tengerparti hegység Kaszkade hegységnek neveztetik. Ezt a tekintélyes vízmennyiség felett rendelkező Columbia folyó töri keresztül.

A 49-ik szélességi fokon túl, a kisebb tengerparti folyócskák által meg-megszakított hegység az előbbinek folytatását képezi. Hozzá tartozónak tekinthetők azon, részint Anglia, részint az Egyesült-Államok birtokát képező szigetek is, melyek szakadatlan egymásutátságban a sziklás tengerpart hoszában a tengerből kiemelkednek.

Ezen Amerika éjszak-nyugati csúcsáig haladó hegység (Aljaska, Wales herceg foka) legmagasabb pontja a Sz. - Illés hegycsúcs, mely újabb mérések alapján egész Éjszak-Amerika legmagasabb csúcsának bizonyodott. Párhuzamosan ezen tengerparti hegységgel halad a Sziklás-hegység, Amerika szárazföldjének éjszaki csúcsától (Barow-fok), a Rio Grand del Norte forrásvidékéig. Éjszaki része nem képez szakadatlan láncolatot, sőt több helyen szélesebb völgyelések által van megszakasztva. Tömörebb hegyláncolatát csak a Columbia forrásvidékén lesz, a honnan a mamuthfenyővel és mezquitofával borított tetők szakadatlan egymásutátságban dél felé húzódnak, azon magas térség keleti határát képezve, melynek közepét a Nagy-Sóstó foglalja fel.

A Sziklás-hegység délnyugati lejtőin ered a Colorado és legnagyobb mellékfolyója a Green; déli végágain fakad a Rio Grand del Norte; keleti lejtői pedig a Missouri és mellékfolyóinak forrásvidékét képezik.

2. A Prairiek és a Mississippi alföldje.

A Sziklás-hegység azon beláthatlan sík területnek képezi nyugati határát, mely a Rio Grand del Norte folyótól észak-keletre a Mississippi és Missouri folyók egyesüléséig húzódik.

Ezen a Mississippi alföldjéből kiemelkedő s prairie-nek nevezett, számos folyók mély völgyelése által szelt, embermagasságú fűvel benőtt térség — számos vadállat kedvenc otthonja; a többek közt legyen elég a következőket kiemelni: bölény, pézsmabóka, a prairie-eb, a mosómedve.

E területen nagyobb községet nem találunk. Hatoltak már ugyan idáig is európai gyarmatosok, de állandó letelepedésüket felette megnehezítik az itt főnökeik alatt élő s függetlenségüket féltékenyen őrző indián törzsek.

A Mississippi forrásvidékét azon dombsor utolsó ága képezi, mely a Missouri forrásainál a Sziklás-hegységtől kelet felé elágazik, azután pedig a Red River felső völgyét körülövezve a Felső tó partvidékéig elhúzódik. Ezen dombsor képezi Észak-Amerika egyik legfontosabb vízválasztó emelkedését.

A Mississippi felső kanyargós folyása közben a vidék számos tavának vizeit magába fogadva, csakhamar tekintélyes folyóvá növi ki magát, úgy, hogy már Sz. - Pál városától kezdve hajózható lesz. St.-Louisnál egyesül a magánál sokkal hosszabb és hatalmasabb Missourival. Az egyesült két hatalmas folyó azután déli irányban halad s az egészségtelen fekvésű New-Orleans mellett, számos ágra oszolva, ömlik a tengerbe. (Nagyobbodó delta.)

A Mississippi-Missouri hosszúsága 6300 $\frac{7}{m}$ — vidéke több mint 3 mill. $\square \frac{7}{m}$. Ezen általa és mellékfolyói által szelt terület majdnem kivétel nélkül síkság. Ennek nyugati része magas térség, keleti — s felette termékeny déli része alföld, melyhez keletfelé még a Floridai félsziget és környéke is számítható.

3. Az Atlanti Óceán melléke. Az Alleghany.

A Floridától észak felé húzódó partvidék mocsáros és lapályos. Nagyobb változatosságot s emelkedéseit fogva alkalmasabb kikötőket a partvidék csak ott kezd felmutatni, hol a Chesapeake és Delaware öblök egy mélyen a tengerbe nyúló félszigetet körülvesznek. A nevezett két öböl környékén élénk ipar és kereskedelem fejlődött ki, a miről Norfolk, Richmond, Washington, Baltimore és Philadelphia városok elég tanubizonyságot tesznek; de mindezeket felülmutatta a Hosszú sziget

hátterében fekvő New - York, földünk felületének első gyárvárosa. Éjszakra tőle még Boston és Portland említésre méltók, az Egyesült-Államok északkeleti részén, hol az Alleghany hegység a Sz.-Lőrinc öböltől határolt Új - Skotia félszigetre húzódik.

Az Alleghany hegység részint az Atlanti tengerbe, részint a Mississippibe folyó vizek hossz völgyei által egymástól elválasztott több párhuzamosan haladó láncolatból áll. Ezen hegységben levő nagymennyiségű petroleum, de különösen annak köszén és vasércekben való gazdagsága az Egyesült-Államok óriásilag kifejlett gyáriparának egyik fő alapfeltételét képezi.

Az Alleghany hegységet északnyugat felé határolja a Pittsburgh-tól kezdve hajózható Ohio, a Mississippi balparti mellékfolyóinak legnagyobbika. Völgyében Cincinnati nőtte ki magát a vidék legnagyobb községévé.

4. A Nagy tavak vidéke.

Valamint az Ohio, úgy a Mississippi és a Hudson öbölbe ömlő folyók is alig észrevehető emelkedések által vannak elválasztva az — Egyesült-Államok és Brit-Amerika határán fekvő s egymással természetes összeköttetésben álló — öt tótól. Négy közülök, név szerint: a Felső, Michigan, Huron (Georgiai öböl), Erie magasabban fekvők; az utóbbiból a víztömeg a Niagara vízesésen át (50^m) ömlik az ötödikbe az Ontario tóba, melyből azután a mind inkább szélesedő Sz.-Lőrinc folyó viszi az Atlanti tenger felé.

Az öt tó közül különösen a déli kettőnek, az Erie és Michigan tavaknak déli partvidéke élénk forgalomnak s kifejlett iparnak színtere. Az utóbbi mellett épült Chicago, az öt tó vidékének legnagyobb s legvirágzóbb községe.

Az Éjszak - Amerikai Egyesült - Államok területe ez idő szerint 39 szövetséges köztársaságból, 1 szövetséges kerületből s 9 területből áll s összes (az oroszoktól megvett Aljaskával s vidékével együtt) területének nagysága több mint 9 millió □^m. Ezen óriási területnek lakossága aránylag még csekély (50 mill.), de — különösen tömeges bevándorlás által — folytonos és gyors növekvésben van. A lakosok részint őslakosok (rézbőrű indiánusok) a Mississippi mellékén és Aljaskában, részint európai bevándorlottak (angolok, irek, németek, franciák stb.), azután — különösen a nyugati részen — az újabb időben mind tömegesebben leteleplő khinaiai s végre négerék.

A lakosság foglalkozása a földművelés és állattenyésztés, továbbá egyes arra alkalmas területeken a bányászat is, — de a műipar egyes ágai, nevezetesen a gépipar az újabb időben egyes területeken szinte oly óriási lendületet nyert, hogy Amerika a gyors és olcsó közlekedés következtében az európai államokat nemcsak mezei terményeivel s egyéb nyers iparcikkeivel, de mű-

iparciókkel is mindinkább elárasztja. — Az Egyesült-Államok szabad alkotmánya, a polgároknak teljes egyenlősége, a felekezetek sokfélesége s a nemes verseny, mely úgy szellemi, mint anyagi téren, semmi hagyományos előítéletektől nem korlátozva észlelhető — minden téren megtermi áldásos gyümölcseit s bámulva kell tekintenünk ezen, újnak nevezhető államra, mely rövid idő alatt az elaggott Európát minden téren nem csak hogy utólérté, de sokban felül is multa.

Természeti tárgyak.

1. Növények.

1. A mamuthfenyő (*Wellingtonia gigantea*) a legnagyobb fa; Californiában egész erdőket képez. Magassága átlag véve 100^m, vastagsága 30^m.

2. A Mezquitofa (*Algarobia glandulosa*) Éjszak-Amerikában termő fa, melytől a Mezquito mézga (*Gummi Mezquite*) származik.

2. Állatok.

1. Az amerikai bölény (*Bos americanus*) termetére hasonlít az európaihoz, de valamivel kisebb; teste előrészt hosszabb bozontos szőr fűdi és hátán zsírdaganata van. Éjszak-Amerika legelőin ezreket számláló csordákban él; az utóbbi időkben azonban nagyon gyorsan apad a száma, mivel ízletes húsa és becses bőre miatt folytonosan üldöztetik. Sok indiánusnak ez a legfontosabb vadászati tárgya.

2. A mosusz ökör (*Bos moschatus*) termetét tekintve az ökrök és juhok között kapocs gyanánt állhat. Feje nagy, homloka magas, orrának hegye szőrös; szarvai töben szélesek, a bika homlokán egyenes vonalban összeérők, innen oldalt lehajlanak, s hegyök ismét fölsavarodik; testét hosszú gyapjúféle barna szőr fűdi, kis farka szintén hosszú szőrű, lábai rövidek. A tehén kisebb, vékonyabb szarvú, melyek a homlokon össze nem érnek, testét rövidebb szőr borítja. Éjszak-Amerikában nagyobb csordákban legel. Szaglása nagyon finom. Húsa, míg fiatal, jóízű, később mosuszsaga miatt nem lehet enni; bőrét és szőrét különféle ruházatra használják.

3. A prairie-eb (*Arctomys Ludovicianus*) vagy amerikai marmotta, társasan él magasra halmozott üregekben, mely halmok az ottani lakosoktól kutya-falvának nevezetnek. Hangja a kutyaugatásra emlékeztet.

4. A mosó medve (*Procyon lotor*) a borznál valamivel kisebb, de épen oly színezetű, barnás szürke, orra fehé, szemlein keresztül egy sötét-barna szalaggal; farka feketével és fehérrel gyűrűzött. Magas fákon tartózkodik, éles karnai a kuszásban nagyon segítik; nappal az odvasfákban rejlik, s éjjel keresi edelét, mely mindenféle gyümölcs. E mellett rovarokat, halakat és madarakat is eszik. Azon szokása van, hogy minden edelét, mielőtt szájába vinné, előlábaival a vízbe mártja, s innét kapta nevét. Húsát némelyek megeszik, bőre kucsmának és karmantyúnak használtatik; szőréből kalapot készítenek.

IV. Canada.

1. A Sz. Lőrinc melléke.

A Felső-Huron-, Erie- és Ontario tavak az Egyesült-Államok északi határait képezik az angol birtokok felé, úgy hogy az Ontario északi partjain fekvő Toronto és Kingston már angol területen (Canada) fekszenek. Az utóbbi közelében hagyja el a Sz.-Lőrinc folyam az Ontario tavat s innen észak-keleti irányban folyik az Atlanti Oceán felé. — Kis darabon maga ezen folyó is határfolyó, de Montreal közelében a brit birtok a Sz.-Lőrinc jobb parti vidékére is kiterjed, úgy hogy a szakadozott partú, de zátonyokkal környezett Új-Skotia félsziget is még a brit gyarmat-birtokokhoz tartozik. Ugyancsak oda tartoznak a Sz.-Lőrinc torkolatával szemközt fekvő Newfoundland (St.-Johns), valamint számos kisebb sziget a Quebec-től öböllé szélesedő Sz.-Lőrinc folyam torkolatában.

2. A Hudson öböl s a Jeges tenger partvidéke.

A Sz.-Lőrinc folyam torkolatától éjszakra terül el, a keleti partjain gyéren lakott Labrador félsziget, a tekintélyes nagyságú Hudson öböl keleti határán.

A Hudson öböl és Sz.-Lőrinc folyam közti vízválasztót képezi a Valtsi emelkedés, mely balzsam- és kanadai fenyővel borított csúcsaival, némi változatosságot ad a különben egyhangú, gazdagon öntözött, számos tavakkal borított vidéknek.

A Hudson öböltől nyugatra a Sziklás-hegységig húzódó terület bőven öntözött s értékes bőru vadakban bővelkedő vidék. Lakosai Indiánusok, kiktől az angol utazó ügynökök az elejtett vadak bőreit puskaporért vagy — a minnek az indiánusok nagy kedvelői — pálinkáért s más amazoknak szükséges eszközökért becserelik. Ezen terület részben sík, részben hullámos dombvidék s vizei részint az Éjszaki Jeges-tengerbe, részint a Hudson öbölbe ömlenek.

A Hudson öbölbe ömlő folyók közül nagyobbak a Winnipeg tóból jövő Nelson, éjszakra tőle pedig a számos kisebb kiterjedésű tavakat szelő Churchill (Missinippi).

Az Éjszaki Jeges-tengerbe ömlik a Nagy Halfolyó s az Athabaska-, Nagy-Rabszolga- és Medve-tavak vizeit magába fogadó hatalmas Mackenzie.

Az egész több mint 8 millió $\square \frac{7}{m}$ -re becsült s körülbelül 4 millió embertől lakott terület, Angolország névleges birtoka. Névleges azért, mert a legújabb időkig az egésznek csak délkeleti része volt az európai gyarmatosok tényleges birtokában; a többi részek független indián törzsek vadász-

területét képezik. Ezen területeken csak néhány megerősített állomás van, a hol a szabadalmazott angol-hudsonöbli-társaság az indiánusoktól az értékesebb bőröket becseréli.

Természeti tárgyak.

Növények.

1. A balzsamfenyő (*Pinus balsamea*) és
2. a kanadai fenyő (*Pinus canadensis*) Éjszak-Amerikában termő fenyőfák, melyeknek megfűrt törzseiből gyanta folyik ki, mely kanadai balzsam név alatt kerül a kereskedésbe, és sokféle alkalmazásnak örvend.

V. Az Amerikai sarkvidék.

A Mackenzie és Nagy-Halfolyó torkolataitól éjszakra s éjszak-keletre számos sziget fekszik az Éjszaki Jeges-tengerben. Ezen szigetek az év legnagyobb részén át jégheggyekkel vannak köryezve s csak a nyári hónapok alatt látogatják bárkáikkal a cethalászok. Itt tanyáznak ugyanis nagyobb számban cetek, rosmárok, fókák, narvalok, a jéghegyek között pedig a jeges medve, mely ha mutatkozik, szinte bőrével fizet.

A jelzett szigetekeken túl északkeletfelé látjuk a Baffin öblöt, melyet az Atlanti nyílt tengerrel a Davis útja köt össze. Mindkettő délnyugati határát képezi a szinte Amerikához számíttatni szokott Grönlandnak. Ennek csak délnyugati partvidéke lakható. Belseje teljesen ismeretlen, úgy szinte a 80-ik szélességi fokon túl terjedő nyugati partvidéke is.

Grönland Dániához tartozik; a 10.000-re becsült eszkimók között itt letelepedett, számszerint 200-ra tehető dánok közvetítik az összeköttetést és kereskedést az anyaországgal.

Természeti tárgyak.

Állatok.

1. A cethal (*Bahena Mysticetus*) ritkán nő 20^m hosszúra. Teste egy harmadát képező nagy feje elülről keskenyebb; aránylag nagy alsó állkapcsa fogatlan, felső állkapcsa keskeny s ebben fogak helyett egymás mellett álló szarulemezek vannak. Feje tetején két fecskendő-nylás van. Kis szemei a szájszöglet mögött vannak, a mellevezők előtt. Teste széles farkuszóba végződik. — A cethal vagy bálna egyesével vagy párosan él az Éjszaki Jeges-tengerben. Dacára az irtózatos szájöregnek, melyben egy közönséges sajka kényelmesen elfér, toroknyílása igen szűk, úgy hogy csak kisebb tengeri állatokat ehet, de ezeket roppant nagy mennyiségben emészti föl. A cethal szolgáltatja az úgynevezett halzsírt és halcsontot, mely utóbbit a felső állkapocsban levő szarunemű 300 lemezből hasogatás által nyerik; ezen lemezek nem ritkán 4—5^m hosszúk, 20—25^q szélesek. A cethal ezen ge-

rendeszerű lemezeket háló gyanánt használja az apró tengeri állatok összefogdosására. A cethal súlya néha több mint 100,000 kilogram s így egyenlő súlyú 200 hízott ökörrel; maga a szájában levő halsont is néha 1700 kilogramot nyom. — Bálnahalászatra évenként számos hajót szerelnek föl s a kifürkészett állatokat szigonyokkal megsebezik és lándzsadőfésekkel ölik meg.

2. A narval (Monodon monoceros) 4—5^m hosszú, delfinhez hasonló állat. Feje tompa, orra domború, szája kicsiny, melyből egy hosszú, nyárs-idomú fog nyúlik előre vízszintesen, mely csavaralakúlag van megsodorva. Egyéb foga nincsen. Bőre vastag, kopasz és tarka. Elölábai evezők, farka vízszintes uszóba végződik. — A narval az Éjszaki Jeges-tengerben él és tengeri állatokkal táplálkozik. Halászszak az elefántsonthoz hasonló foga miatt.

3. A borjú-fóka (Phoca vitulina) megnő 100—160^m hosszúra. Testét sűrű, sötétzöld szőr fedi. Feje a kutyáéhoz hasonlít, fogai ragadozók. Szemei nagyok, fülei a szőr közé vannak rejtve. Orra körül bajusza van. Hengeres teste hátra felé folyton vékonyodik, míg végre uszó utólábakba végződik. — A borjú-fóka más rokonfajokkal az Éjszaki Jeges-tengerekben halakkal él. A fókákat húrukért és bőrükért üldözik. A grönlandiak húsát megeszik, vérért és zsíráját megiszszak, sőt beleit, inait és csontjait is föl tudják használni a legkülönbözőbb célokra.

4. A rozmár (Tricheus rosmarus) 4—5^m hosszú, lomha állat, melynek testét barnássárga, merev szőr fedi. Termete hasonlít a fókáéhoz, de fogazata különbözik amazétól. Felső állkapcsából egy pár erős fog nyúlik ki. A rozmár az Éjszaki Jeges-tengerekben csapatosan él, és tengeri állatokkal táplálkozik. Kiálló fogait a jégen való kapaszkodásra használja. Zsíráért és fogúért halászszak.

5. A jeges medve (Ursus maritimus) nagyságra és veszélyességre nézve fölülmúlja a barna medvét. Feje hosszú, lapos, bundája fehér; talpai igen nagyok, karmai ujjaihoz képest rövidek. A jeges medve kizárólag az éjszaki sarkok körül tartózkodik, eltűri a legnagyobb hideget; táplálékát hal, fóka, s más tengeri állatok húsa képezi; ügyesen úszik; az emberre nézve veszélyes; bundája becses szűcsárucikk.

VI. Visszapillantás az Éjszaki Atlanti ocean amerikai és európai mellékeire.

Ha Éjszak-Amerika és Európa atlanti partvidékeit figyelmesen vizsgálva összehasonlítjuk, akkor egyes helyeknek a szélességi fokok alapján eszközölt összehasonlítása tanúbizonyságot fog tenni azon lényeges éghajlati különbségekről, melyek e két partvidéken észlelhetők.

Az európai Lisszabon egyenlő szélességben fekszik Philadelphiával.

Az európai Konstantinápoly egyenlő szélességben fekszik New-Yorkkal.

Az európai Budapest egyenlő szélességben fekszik Quebeckkel.

Az európai Páris egyenlő szélességben fekszik Új-Foundlanddal.

Az európai Berlin egyenlő szélességben fekszik Labradorral (Keleti csúcs).

Az európai Stockholm egyenlő szélességben fekszik Grönland déli csúcsával.

A Skandináviai félszigeten fekvő Hamerfäst pedig az Éjszaki Jeges-tengerben fekvő oly amerikai szigetekkel, melyek az év legnagyobb részén át jéggel borítvák s Grönland oly részeivel, hová ember lábát még nem tette.

A klimatikus különbség létezik; bebizonyítására elegendők a felhozott példák; nem marad egyéb hátra, mint ezen különbség okait kutatni.

Tény az, hogy Izland szigetének lakói a tengerből kihalászott amerikai fából építik házaikat s ugyanazt használják tüzelő anyagúl, — hogy Norvégia partjain nem ritkák a tengerben úszó oly növények és fák, melyek a Mississippi folyam völgyében fejlődtek, — hogy Nem-Yorkból Brémába a gőzösnek rövidebb időre van szüksége, mint visszafelé.

Mindezekből világos, hogy az Atlanti Oceán, Európa és Amerika közt elterülő éjszaki része, egy nyugatról kelet felé irányzott áramlásnak színtere. Ezen áramlás — golfáramlásnak neveztetik. (Névleg már Izland és Norvégia tárgyalásánál meg volt említve.) E golfáramlás az egyenlítő alatt átmelegedett vizet Közép-Amerika parjain a mexikói öbölbe s innen a szűk Floridai csatornán át — még mindig az amerikai partok irányát követve — a nyílt Atlanti tengerbe viszi. A 38-ik szélességi fok alatt ezen eddig alig néhány mérföldnyi széles áramlás mindinkább szélesedik — természetesen sebességének rovására — s négy főirányban az Atlanti Oceánt bekanyarogja. Az egyik ág Izland felé veszi útját, a másik s amannál hatalmasabb Norvégia partjain hatol éjszak-keletre a Spitzberga szigetesoport felé, a harmadik a biskajjai öblöt megkerülve az ir sziget partjain enyészik el, a negyedik végtére délre, majd nyugatra kanyarodva visszafordul Amerika partjai felé. Az utolsónak kóralakú útja körülveszi a S a r g a s s o -nak nevezett tengert, mely nyugodt állásánál fogva tengeri füvekkel van borítva s más — az áramlás által más vidékekről ide sodort — növényekkel.

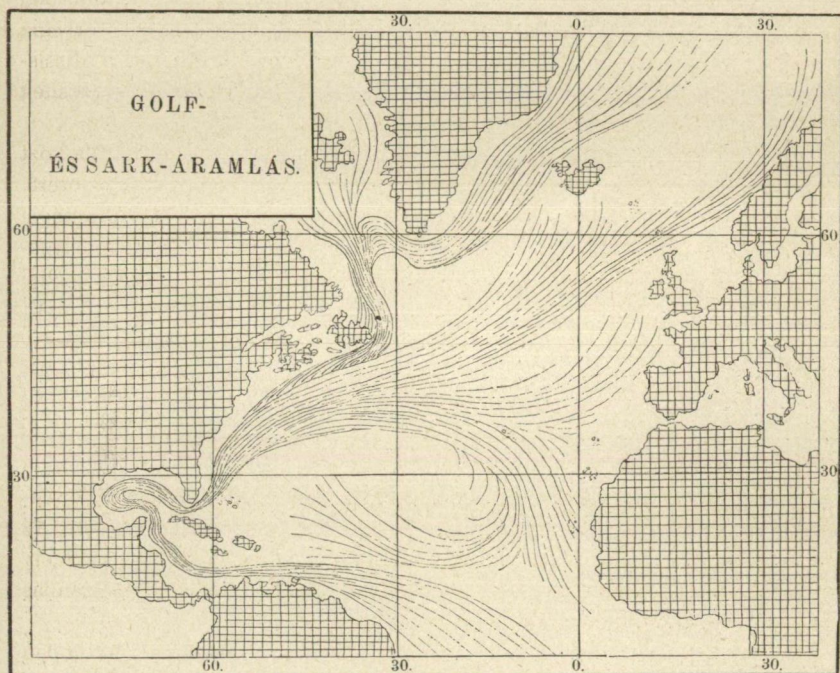
A meleg golfáramlás Európa éjszaknyugati partvidékeinek feltünően enyhe éghajlatára a legnagyobb befolyású tényező s ismerete nélkül aligha lehetne érteni, hogyan lehet Norvégia sziklás partvidékének öblöcskéiben oly aránylag dús növényzetet találni, midőn a tőle nyugatra, ugyanazon szélességű fok alatt fekvő Grönland partvidéke jégbilincsekbe van verve.

A délnyugatról éjszak-kelet felé irányzott meleg golfáramlás ellensúlyozására azonban észlelhető az Atlanti Oceán éjszaki részein egy másik, ellentétes irányú áramlás, melyet s a r k á r a m l á s -nak szokás nevezni.

Ez az Éjszaki Jeges-tenger hideg vizét, esetleg jéghegyeit Grönland partján délre tereli; azután Grönland déli csúcsának megkerülése után, a Baffin öbölből jövő hasonirányú áramlattal erősödve, Labrador mellett New-Foundlandig hatol, hol azután a golfáramlás alatt folytatja avval ellentétes irányú útját.

A mint Európa partvidéke a golfáramlásnak köszöni előnyös éghajlati viszonyait, úgy Amerika éjszakeleti partvidékei a sarkáramlás hatása alatt állanak. Innen van, hogy a Párisnál egy szélességi fok alatt fekvő New-Foundlandban még jeges medvékre vadásznak, s hogy az Éjszaki Jeges-ten-

gerből az Amerikai partokon délre terelt jéghegyek egészen New-Yorkig, sőt Philadelphia vidékéig is eljutnak. Ezen körülményben leljük továbbá annak is a magyarázatát, hogy honnan van New-Foundland és Új-Skotia partvidékeinek halakban való szerfeletti gazdagsága. — Az Éjszaki Jeges-tenger hideg vizéhez szokott halak s más, a tengerben élő állatok (fókák), a

sarkáramlás irányát követve, idáig vándorolnak, itt azután szemközt jön velök a meleg vizű golfáramlás, mely őket megállásra kényszeríti, s délre való vándorlásukban megakadályozza. — Nagy részök azután, mielőtt visszatérhetne, zsákmányul esik az itt mindig százakra s ezrekre menő halászbárkák embereinek — a tömeges halvándorlás idejét tapasztalatból ismerő halászoknak.